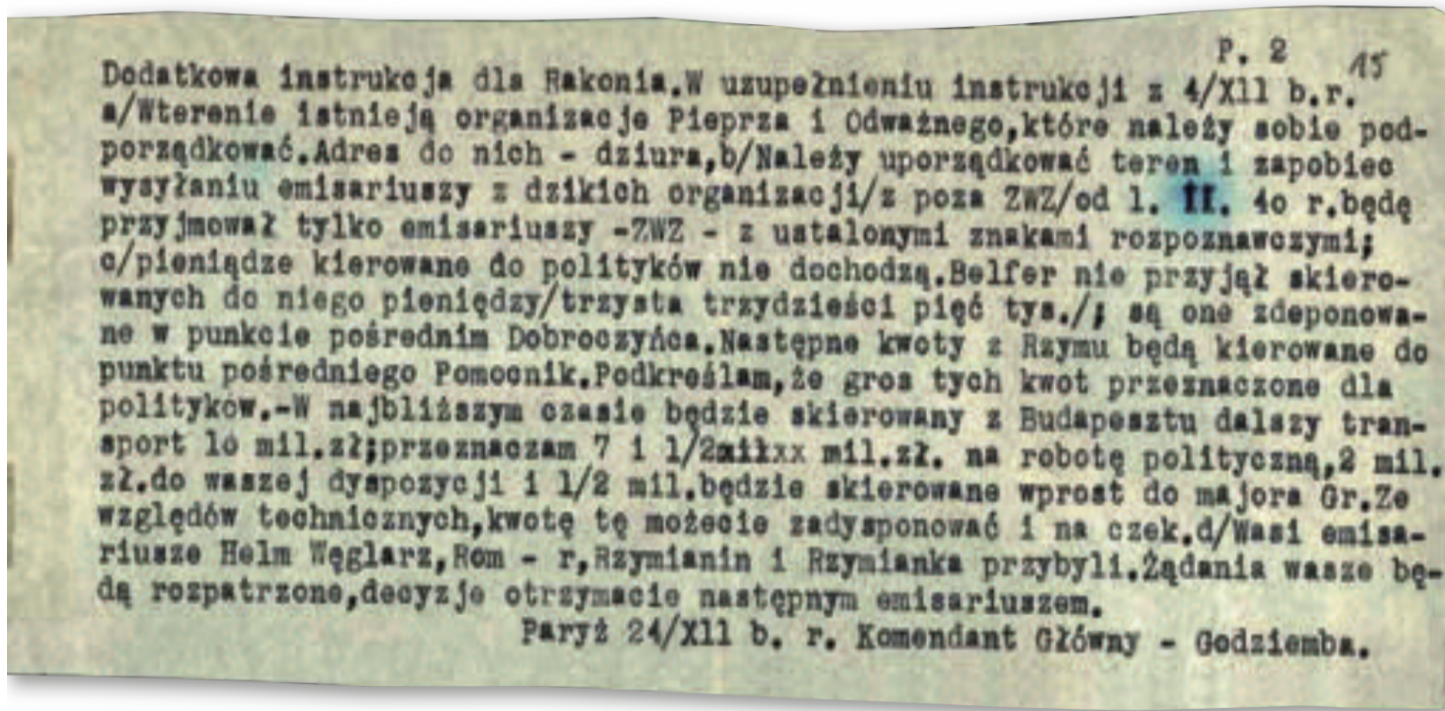

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/polskie-panstwo-podziem/76189,ZWZ-z-trzech-perspektyw.html>

Instrukcja dodatkowa gen. Kazimierza Sosnkowskiego dla płk. Stefana Roweckiego z 24 XII 1939 (fot. IPN)

ARTYKUŁ

ZWZ z trzech perspektyw

OKRES HISTORYCZNY

(1939-1945) II wojna światowa

Autor: WALDEMAR GRABOWSKI 19.11.2020

Generał Władysław Sikorski 13 listopada 1939 r. powołał Związek Walki Zbrojnej, który miał się stać jedyną konspiracyjną organizacją wojskową w okupowanym kraju. Przyjrzyjmy się, jak funkcjonował ZWZ na trzech szczeblach: centrali, obszarze i obwodzie.

Zacznijmy od przypomnienia, że Polskie Państwo Podziemne to konspiracyjne struktury państwa polskiego powołane lub zatwierdzone przez rząd RP na uchodźstwie, który najpierw urzędował we Francji, a od końca czerwca 1940 r. – w Londynie. Do struktur tych zaliczamy: Związek Walki Zbrojnej (w lutym 1942 r. przemianowany na Armię Krajową), Delegaturę Rządu na Kraj oraz Polityczny Komitet Porozumiewawczy (od stycznia 1944 r.: Radę Jedności Narodowej). Początków Polskiego Państwa Podziemnego możemy zaś doszukiwać się we wrześniu 1939 r. – w oblężonej Warszawie. Odpowiednik Dowódcy Obrony Warszawy – to Dowódca Służby Zwycięstwu Polski. Komisarz Cywilny Obrony Warszawy – to późniejszy Komisarz Cywilny SZP (dodajmy, że początkowo był nim nadal Stefan Starzyński). I wreszcie Komitet Obywatelski – powołany po 17 września (wkroczenie Sowieców) – to po zamianach w składzie: Główna Rada Polityczna SZP.

Za datę powołania Służby Zwycięstwu Polski przyjmujemy 27 września 1939 r. A ponieważ z wymienionych struktur wyłoniło się z czasem Polskie Państwo Podziemne, dzień utworzenia SZP obchodzimy jako dzień powstania Polskiego Państwa Podziemnego.

Twórcy SZP powołali wojskowo-cywilną organizację konspiracyjną, która miała skupić wysiłek całego Narodu na walce o odzyskanie niepodległej Ojczyzny.

Inaczej natomiast sprawę struktur konspiracji w kraju widział rząd gen. Władysława Sikorskiego, który powstał w Paryżu. Rząd ten był tworzony przez przedwrześniową opozycję. Stąd też ogromna waga przywiązywana przez gen. Sikorskiego i jego współpracowników do marginalizowania przedstawicieli sanacji. Obawiali się sikorszczycy zbyt dużego wpływu wojskowych związanych ze środowiskiem piłsudczykowskiem na kształt konspiracji krajowej. I dlatego postanowili oddzielić konspirację wojskową od cywilnej.

Stefan Paweł Rowecki ps. „Grot”
(fot. IPN)

Po wielu rozmowach 13 listopada 1939 r. gen. Sikorski powołał Związek Walki Zbrojnej, który miał być jedyną

konspiracyjną organizacją wojskową w okupowanym kraju. Komendantem Głównym ZWZ został gen. Kazimierz Sosnkowski („Godziemba”). Jego pierwsza instrukcja w tej sprawie dotarła do Lwowa już 9 grudnia 1939 r. Była ona skierowana do gen. Mariana Żegoty-Januszajtisa, który jednak nie mógł jej odebrać, ponieważ został aresztowany przez NKWD 27 października.

Za datę powołania Służby Zwycięstwu Polski przyjmujemy 27 września 1939 r. A ponieważ z wymienionych struktur wyłoniło się z czasem Polskie Państwo Podziemne, dzień utworzenia SZP obchodzimy jako dzień powstania Polskiego Państwa Podziemnego.

Obiegowa opinia jest zaś taka, że pierwsza instrukcja powstała 4 grudnia 1939 r. W rzeczywistości była to kolejna instrukcja i dotarła ona do „ob[ywatela] Rakonia”, czyli płk. Stefana Roweckiego, dopiero w styczniu 1940 r.

Tutaj małe wyjaśnienie: różnica czasowa w wysłaniu instrukcji do Lwowa i do Warszawy nie wynikała z zamierzeń członków rządu polskiego w Paryżu. Była ona wynikiem ówczesnego stanu ich wiedzy na temat struktur konspiracyjnych pod obiema okupacjami. Po części wynikała też z oporów pierwszego emisariusza rtm. Jerzego Szymańskiego do nawiązania kontaktów z SZP, uważaną przez niektóre ugrupowania polityczne za „sanacyjne wojsko”. Opinia ta dość długo pokutowała m.in. w Stronnictwie Ludowym, które usiłowało wpływać „na wszystkich i na wszystko”.

Związek Walki Zbrojnej/Armia Krajowa

Komenda Główna ZWZ mieściła się we Francji¹, w kraju zaś stworzono sześć, a właściwie pięć komend obszarowych, ponieważ już w połowie 1940 r. obszar szósty (Toruń) został włączony do obszaru piątego (Poznań) jako okręg. Zarządzanie z Francji poszczególnymi komendami dość szybko okazało się zupełnie niemożliwe. Na początku 1940 r. zdecydowano więc o ustanowieniu komend dla obu okupacji: niemieckiej w Warszawie i sowieckiej we Lwowie. Powstawały też komendy okręgowe (wojewódzkie). Niższymi szczeblami były inspektoraty rejonowe (kilka obwodów), obwody (powiaty), rejon czy ośrodki (kilka gmin) oraz placówki (gminy)².

Naczelnym zadaniem konspiracji wojskowej i całego Polskiego Państwa Podziemnego było przygotowanie i przeprowadzenie zwycięskiego powstania powszechnego. Dlatego też w ZWZ (a później AK), obok działań bojowych, dużą rolę odgrywało szkolenie młodych żołnierzy. Przygotowywano plany „opanowania terenu”, które w rzeczywistości były planami powstania.

Oprócz struktury terenowej istniała druga – można powiedzieć: struktura bojowa, od początku tworzenia organizacji konspiracyjnych dużą rolę odgrywały bowiem konspiracje „pułkowe”. Były to zawiązki organizacji konspiracyjnych tworzone przez oficerów i żołnierzy z jednej jednostki wojskowej (np. z pułku piechoty lub z pułku ułanów).

Jednak w przeważającej mierze organizacja ZWZ była oparta na systemie najpierw „piątkowym”, a następnie „plutonowym”. Ze względów praktycznych w konspiracji, ale też dla ułatwienia zapisów sprawozdawczych, przyjęto pluton za podstawową strukturę konspiracyjną. Przez cały czas funkcjonowania ZWZ, a później AK, w sprawozdaniach wysyłanych do Komendy Głównej w Warszawie oraz „centrali” w Londynie wykazywano stany plutonów pełnych i plutonów szkieletowych.

Naczelnym zadaniem konspiracji wojskowej i całego Polskiego Państwa Podziemnego było przygotowanie i przeprowadzenie zwycięskiego powstania powszechnego. Dlatego też w ZWZ (a później AK), obok działań bojowych, dużą rolę odgrywało szkolenie młodych żołnierzy. Przygotowywano plany „opanowania terenu”, które w rzeczywistości były planami powstania.

W Komendzie Głównej AK oraz w Oddziale VI Sztabu Naczelnego Wodza w Londynie dużo czasu poświęcano właśnie na przygotowanie powstania. Temu zagadnieniu były podporządkowane w znacznej mierze zrzuć lotnicze. Z planami powstania powszechnego związany był zamiar odtwarzania struktur Wojska Polskiego w kształcie przedwojennym.

Jesienią 1943 r., wobec skomplikowanej sytuacji militarno-politycznej – zwłaszcza z powodu zerwania stosunków dyplomatycznych przez władze Związku Sowieckiego z rządem RP w Londynie po nagłośnieniu Zbrodni Katyńskiej – Komenda Główna AK w porozumieniu z władzami RP na uchodźstwie zdecydowała się na przeprowadzenie akcji „Burza” zamiast powstania powszechnego.

Wzmocniona akcja sabotażowo-dywersyjna „Burza” była uruchamiana etapami w poszczególnych okręgach AK (województwach). Jej celem była ochrona ludności cywilnej i majątku narodowego przed wycofującymi się oddziałami niemieckimi oraz ujawnianie się dowódców AK i przedstawicieli Delegatury Rządu – jako gospodarzy uwalnianych terenów – przed wkraczającymi oddziałami Armii Czerwonej. Zamiarami Polaków były uzgadnianie z Sowietami wspólnej walki z Niemcami oraz współpraca w sprawach szeroko pojętej logistyki: kwaterunkowych, zaopatrzenia wojska itd. Polacy byli też gotowi do zapewnienia „porządku i bezpieczeństwa na zapleczu frontu”.

Obszar Warszawski ZWZ/AK

Jak już wspominałem, było sześć obszarów ZWZ (później AK). Obszar nr I ZWZ obejmował m.in. tereny województwa warszawskiego. Od stycznia do czerwca 1940 r. Komendantem tego obszaru był płk/gen. Stefan Rowecki. Później dokonywano pewnych zmian organizacyjnych – i w latach 1942–1944 Komendantem Obszaru Warszawskiego był płk/ gen. Albin Skroczyński („Łaszcz”).

Teren Okręgu Warszawa-województwo („Morskie Oko”, „Ziemia”) obejmował w zasadzie obszar przedwojennego województwa warszawskiego – bez miasta Warszawy i powiatu warszawskiego. Z uwagi na podział ziem polskich dokonany przez okupantów, część powiatów została włączona bezpośrednio w granice Rzeszy, reszta zaś znalazła się w nowym organizmie administracyjnym: w Generalnym Gubernatorstwie. Na terenie dystryktu warszawskiego GG znalazło się 13 powiatów (obwodów ZWZ). Istniał obwód Ostrów Mazowiecka, choć połowa powiatu znalazła się poza GG. Część powiatu ostrołęckiego włączono do obwodu ostrowskiego, a część powiatu pułtuskiego – do radzyńskiego. Północne powiaty województwa warszawskiego znalazły się w granicach Rzeszy. Obejmowały one 11 obwodów (1 miasto i 10 powiatów), z wyjątkiem powiatu gostyńskiego³.

Na przełomie 1941 i 1942 r. Okręg „Morskie Oko” został podzielony na 4 podokręgi: I Zachód („Hallerowi”), II Wschód („Białowieża”), III „Królewiec” („Tuchola”) oraz Południe („Drapacz”)⁴. Przeprowadzono wówczas również reorganizację inspektoratów rejonowych: Inspektorat I – obejmował obwody Sochaczew („Skowronek”) i Łowicz („Łyska”); Inspektorat II – obejmował obwody Błonie („Bekas”), Skierniewice („Sroka”) oraz Grójec („Gawron”); Inspektorat III – obejmował obwód Garwolin („Gołąb”); Inspektorat IV – obwody: Mińsk Mazowiecki („Mewa”) i Siedlce („Sowa”); Inspektorat V – obwody: Sokołów („Sęp”), Ostrów („Orzeł”) oraz Rawa Mazowiecka („Rybitwa”); Inspektorat VI – obwody: Węgrów („Wróbel”) i Radzymin („Rajski Ptak”). Podokręg „Królewiec” (Reich) składał się z trzech rejonów. I tak rejon I – obejmował obwody: Płock miasto, Płock powiat; rejon II – obwody: Ciechanów, Mława, Działdowo, Płońsk, Modlin oraz Przasnysz; rejon III – obwody: Pułtusk, Maków oraz Ostrołęka⁵. W późniejszym czasie następowały zmiany w podziałach poszczególnych inspektoratów oraz zmiany przyporządkowania niektórych obwodów. W listopadzie 1942 r. z Obszaru Warszawskiego do Okręgu Białystok został przekazany obwód Ostrołęka⁶.

Jesienią 1943 r., wobec skomplikowanej sytuacji militarno-politycznej – zwłaszcza z powodu zerwania stosunków dyplomatycznych przez władze Związku Sowieckiego z rządem RP w Londynie po nagłośnieniu Zbrodni Katyńskiej – Komenda Główna AK w porozumieniu z władzami RP na uchodźstwie zdecydowała się na przeprowadzenie akcji „Burza” zamiast powstania powszechnego.

W Komendzie Obszaru funkcjonowało kilka wydziałów, m.in. organizacyjny, wywiadu, kwatermistrzostwo, Biuro Informacji i Propagandy. Tutaj również istniał Wydział Wojskowy, organizujący Administrację Zmilitaryzowaną.

Wydział Wojskowy został zorganizowany w marcu 1941 r. Jego szefem był przedwojenny wicestarosta kutnowski dr Włodzimierz Otocky („Jacek”, „Julian”, „Piotr”, „Mikłaszewicz”, „Zenon”) – w konspiracji od grudnia 1939 r., mianowany ppor. c.w. 14 września 1944 r.⁷ Od 15 marca 1941 r. dotychczasowy Oddział I Komendy Okręgu Warszawa-województwo został podzielony na dwa oddziały. Odtąd Oddział I, kierowany przez mjr. Jerzego Wukiczewicza-Sarapa („Albina”), prowadził sprawy personalne, mobilizacyjne, stanów i rezerw. Z kolei Oddział VII, na czele z „Jackiem”, zajmował się kontaktami politycznymi i społecznymi, legalizacją, władzami cywilnymi, techniką organizacyjną i dostarczaniem alibi⁸. Oba nowe oddziały miały pracować w ścisłej łączności ze sobą, „aby mieć możliwość wzajemnego zastąpienia się”.

Do 1 lipca 1942 r. zorganizowano w tajnej administracji na szczeblu obszaru aparat urzędniczy obejmujący ok. 45 osób. Nawiązano współpracę z poszczególnymi oddziałami Komendy Obszaru („Cegielnia”). Zorganizowano również sieć referatów wojskowych w obwodach oraz sieć informatorów, poza podokręgiem „Olsztyn”⁹.

Obwód Grójec ZWZ/AK

Niższym szczeblem organizacji terenowej AK był podokręg – nas interesuje Podokręg Zachodni w Obszarze Warszawskim. Do tego właśnie podokręgu należały obwody: Grójec, Błonie, Łowicz, Skierniewice i Sochaczew. Od 1942 r. na czele podokręgu stał ppłk dypl. Franciszek Jachiec („Roman”).

Jako następny szczebel organizacyjny funkcjonował inspektorat, w skład którego wchodziły obwody: Błonie, Skierniewice i Grójec. Inspektorem rejonowym był ppłk Wacław Ptaszyński („Walery”).

I wreszcie docieramy do Obwodu Grójec ZWZ/AK. Obwód ten używał kryptonimów: „Gawron”, „Głuszc”. Komendantami obwodu byli kolejno: por. Wacław Granat (Henryk Borkowski, „Ryś”), por./kpt. Stefan Jodłowski („Klon”), kpt. Dionizy Rusek (Józef Wolski, „Halny”, „Grań”).

W Komendzie Obwodu funkcjonowało osiem referatów: organizacyjno-personalny, wywiadu, operacyjno-szkoleniowy, kwatermistrzowski, łączności, BIP (Biuro Informacji i Propagandy), lotniczy oraz wojskowy. Ponadto istniały: Kedyw (Kierownictwo Dywersji), WSOP (Wojskowa Służba Ochrony Powstania) i WSK (Wojskowa Służba Kobiet).

W Obwodzie Grójec zorganizowano kilka ośrodków (rejonów): I - Grójec, II - Tarczyn, III - Góra Kalwaria, IV - Warka, V - Nowa Wieś, VI - Goszczyn, VII - Mogielnica, VIII - Lipie, IX - Chynów.

Już jesienią 1941 r. na terenie Obwodu Grójec zorganizowano 10 ośrodków, a struktury ZWZ funkcjonowały w 22 gminach oraz 270 wsiach.

W szeregach ZWZ w Obwodzie Grójec było w tym czasie 18 oficerów zawodowych, 66 oficerów rezerwy, 62 podchorążych, 357 podoficerów oraz 1077 szeregowych, a ponadto osoby cywilne: 437 mężczyzn i 86 kobiet. Wykazywano w sprawozdaniach 40 sekcji specjalnych oraz 22 plutony (w tym 17 nieuzbrojonych). Wiosną 1943 r. liczba żołnierzy AK w Obwodzie Grójec wzrosła do 2363.

Wanda Godlewska (fot. IPN)

Stefan Szewczyk (fot. IPN)

Włodzimierz Otocky (fot. IPN)

Niezadawalający był natomiast stan uzbrojenia, co stanowiło powszechną bolączkę w Armii Krajowej. Wiosną 1943 r. żołnierze AK w Obwodzie Grójec byli uzbrojeni w 183 pistolety (1859 szt. amunicji), 320 karabinów (29 782 szt. amunicji), 11 ręcznych karabinów maszynowych (1560 szt. amunicji), 1 lekki karabin maszynowy (1000 szt. amunicji), 4 ciężkie karabiny maszynowe (4128 szt. amunicji), 1 karabin przeciwpancerny (60 szt. amunicji), 1 moździerz (43 szt. amunicji) i 101 granatów. Możemy więc przyjąć, że uzbrojonych było tylko 622 żołnierzy, co stanowiło 26,32 proc. stanu osobowego.

W Podokręgu Zachodnim miała zostać odtworzona 26. Dywizja Piechoty, a żołnierze z Obwodu Grójec mieli się znaleźć w szeregach 18. pp razem z żołnierzami z Obwodu Skierniewice. Pojawiały się także informacje np. o zamiarze odtworzenia w powiecie grójeckim szwadronu 2. Pułku Szwoleżerów Rokitniańskich¹⁰.

O działalności bojowej Obwodu Grójec mówią publikacje Henryka Świdorskiego¹¹ i Jana Gozdawy-

Gołębiowskiego¹². Należy dodać, że wiele obwodów AK, m.in. Obwód Błonie, nie posiada do tej pory swoich monografii.

Jak już wcześniej wspominałem, w ZWZ/AK funkcjonowało Szefostwo Biur Wojskowych KG. Organizowało ono administrację na terenie całej okupowanej Polski, w zakresie niezbędnym do przygotowania powstania powszechnego. Ponieważ proces powstawania Delegatury Rządu był opóźniony w stosunku do organizacji ZWZ – Główny Delegat Rządu na teren Generalnego Gubernatorstwa został mianowany dopiero 3 grudnia 1940 r. – wojskowi sami tworzyli niezbędne komórki organizacyjne. W 1943 r. doszło do scalenia obu tajnych administracji – wojskowej i cywilnej. W Obszarze Warszawskim miało to miejsce we wrześniu 1943 r. Nie znalazłem protokołu scalenia administracji w Obwodzie Grójec, natomiast są w archiwum takie protokoły scalenia z obwodów Błonie i Skierniewice.

Zachował się protokół ogólny scalenia. Z niego możemy się dowiedzieć o liczbie personelu zarówno w Referacie Wojskowym, jak i w Powiatowej Delegaturze Rządu.

Obwód	Delegatura Rządu			Administracja Zmilitaryzowana	
	Referent	Pomocnik	PKB i SS	Referent	Pomocnik
„Namiot” (WW)	14	14	11	5	26
„Wrona” (Warszawa)	4	7	ok. 200	3	13
„Skowronek” (Sochaczew)	3	6	ok. 30	5	1
„Bekas” (Błonie)	3	6	ok. 200	4	8
„Rajski Ptak” (Radzymin)	4	4	ok. 120	3	2
„Słowiak” (Siedlce)	6	6	ok. 50	3	40
„Sęp” (Sokołów Podl.)	5	5	ok. 20	5	15
„Opuszczak” (Ostrów Maz.)	3	-	ok. 150	2	50
„Mewa” (Mińsk Maz.)	3	6	ok. 150	3	7
„Gołąb” (Garwolin)	4	6	30	3	25
„Wilga” (Węgrów)	5	5	60	4	2
„Głaziec” (Grójec)	4	5	20	3	16
„Sroka” (Skierniewice)	6	-	107	2	6
„Jyska” (Łowicz)	2	2	-	2	14
Razem	66	72	1148	36	225

WW – Wydział Wojskowy; PKB – Państwowy Korpus Bezpieczeństwa; SS – Straże Samorządowe

**WW - Wydział Wojskowy; PKB -
Państwowy Korpus
Bezpieczeństwa; SS - Straże
Samorządowe**

Porównując dane z tabeli przedstawiającej stan Administracji Zmilitaryzowanej w momencie scalenia z Delegaturą Rządu, możemy stwierdzić, że Referat Wojskowy w Grójcu liczył 19 pracowników-żołnierzy. I był liczniejszy niż sąsiednie Referaty Wojskowe w Błoni (12 osób) i Skierniewicach (8 osób). Podobnie było w odniesieniu do struktur terenowych Delegatury Rządu. Jedyne, w czym Grójec „przegrywał” z sąsiednimi obwodami, to struktury Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa i Straży Samorządowych. PKB był policją Polskiego Państwa Podziemnego organizowaną przez Delegaturę Rządu. Jej organem pomocniczym były Straże Samorządowe, organizowane również przez Delegaturę, ale na poziomie poszczególnych gmin.

W obu tajnych strukturach administracyjnych – Referacie Wojskowym i Powiatowej Delegaturze Rządu

Grójec¹³ (krypt. AK „Gawron”, „Głuszc” i krypt. DR „Garłacz”) jesienią 1943 r. pracowało 28 osób. Znamy obecnie nazwiska tylko jedenastu z nich (39,28 proc.):

Delegat - Zbigniew Tadeusz Hanke („Aleksandrowicz”) z SN Zastępca - Stefan Szewczyk („Mateusz”) z SL, Bolesław Łukowski z SL¹⁴ Referat Bezpieczeństwa - Maciej Gabała („Marek”) Referat Samorządowy - Wiktor Zawadzki lub Józef Bójski KWC/KOS (Kierownictwo Walki Cywilnej/Kierownictwo Oporu Społecznego) - Kazimierz Lewkowski („Mat”, „Matkowski”)

Antoni Dębski (fot. IPN)

Kazimierz Lewkowski (fot. IPN)

Maciej Gabała (fot. IPN)

Zbigniew Hanke (fot. IPN)

KS (Komisja Sądząca) – Wanda Godlewska („Wir”)¹⁵ do 29 X 1943 r., Konstanty Traczewski („Pan Henryk”), ppor. Tadeusz Albin („Bezmian”), ppor. Andrzej Gro-ssman („Żabiński”), Jan Wojciechowski z SL.

Państwowy Korpus Bezpieczeństwa – kpt. PP Maciej Gabała („Marek”)¹⁶

W obu tajnych strukturach
administracyjnych – Referacie Wojskowym

i Powiatowej Delegaturze Rządu
Grójec (krypt. AK „Gawron”, „Głuszc” i
krypt. DR „Garłacz”) jesienią 1943 r.
pracowało 28 osób. Znamy obecnie
nazwiska tylko jedenastu z nich.

Straż Samorządowa – Antoni Dębski („Lasocki”, „Śnieżny”)¹⁷ z SL. Komendantami w poszczególnych gminach byli: st. strz. N.N. („Kostka”)¹⁸, kpr. N.N. („Bąk”), N.N. („Las”), kpr. N.N. („Brzoza”), N.N. („Szep”), plut. N.N. („Lis”), bomb. N.N. („Reskops”), st. uł. N.N. („Strzała”), N.N. („Wrona”), N.N. („Grab”), kpr. N.N. („Fryacz”), szer. N.N. („Olcha”), kpt. N.N. („Niewidz”), plut. N.N. („Borys”), plut. N.N. („Jodła”), sierż. N.N. („Pióro”), kpr. N.N. („Klucz”), plut. N.N. („Omega”), kpr. N.N. („Skreć”)¹⁹.

PKOiK (Powiatowa Komisja Oświaty i Kultury) – Wincenty Ziemacki, K. Lewkowski

Referat Wojskowy – 1941–29 października 1943 r. Wanda Godlewska („Wir”); por. Wacław Granat (Henryk Borkowski, „Ryś”)²⁰.

W odniesieniu do Referatu Wojskowego w Grójcu nie wiemy, jak nazywał się podoficer rezerwy, który należał do Brygady Wywiadowczej, prowadzącej m.in. rozpoznanie „zagrożenia komunistycznego”.

***

Po tym jak 12 stycznia 1945 r. ruszyła wielka ofensywa Armii Czerwonej znad Wisły, naczelne władze Polskiego Państwa Podziemnego uznały, że utrzymywanie konspiracji wojskowej w strukturach z okresu okupacji niemieckiej nie ma racji bytu. Dodajmy też, że władze Polskiego Państwa Podziemnego nie zamierzały walczyć z Armią Czerwoną, mało tego – były gotowe współpracować z Rosjanami w walce przeciwko Niemcom. Domagały się tylko – i aż – uznania Polski za państwo posiadające własny rząd, administrację i własne wojsko. Ostatni Dowódca Armii Krajowej gen. Leopold Okulicki wydał rozkaz o rozwiązaniu AK 19 stycznia 1945 r.

Komendant Obszaru Warszawskiego 16 stycznia 1945 r. wydał rozkaz o rozwiązaniu AK „z chwilą opuszczenia terenu poszczególnych obwodów przez Niemców”²¹. Komendant kpt. Dionizy Rusek („Halny”) 17 stycznia 1945 r. wydał rozkaz o rozwiązaniu Armii Krajowej na terenie obwodu.

---

¹ W związku z klęską Francji w czerwcu 1940 r. Komendantem Głównym ZWZ został mianowany gen. Stefan Rowecki, a Komendę Główną „przeniesiono” do kraju.

² H. Świdorski, *Okupacja i konspiracja w Obwodzie AK Grójec - „Gluszec”*, Warszawa 1989, s. 95-127.

³ Zbiory Specjalne Biblioteki Naukowej Wojskowego Biura Badań Historycznych (dalej: ZS BN WBBH, III/31/10, Sprawozdanie Komendanta Okręgu „Morskiego Oko” „Mariusza” na 1 IX 1941 r., k. 42.

⁴ Dotychczasowy Okręg ZWZ/AK Warszawa-Miasto został wcielony do Obszaru nr 1 z dniem 1 IV 1942 r. - ZS BN WBBH, Sprawozdanie półroczne za czas od 1 II do 31 VIII 1942 r., k. 82.

⁵ ZS BN WBBH, III/31/10, k. 67, Meldunek organizacyjny Okręgu nr 1 za czas od 1 IX 1941 r. do 1 II 1942 r.; *ibidem*, Podział na inspektoraty i obwody, k. 52.

⁶ ZS BN WBBH, III/31/11, Pismo „Jerzego” z „Cegielni I” z 16 XI 1942 r., k. 88.

⁷ ZS BN WBBH, III/28/2, Wykaz pracowników WW Obszaru Warszawskiego AK, k. 10; *ibidem*, III/31/10, Stan osobowy WW „Gromada” na dzień 1 V 1942 r., k. 117; SPP, BI, Relacja dr. Włodzimierza Otockiego z działalności Obszaru Warszawskiego w latach 1939-1945, Londyn 1948; A.K. Kunert, *Czy można opracować monografię historyczną Obszaru Warszawskiego Armii Krajowej bez znajomości życiorysów osób, pełniących tam czołowe funkcje dowódcze?*, „Mars” 1994, nr 2, s. 362.

⁸ ZS BN WBBH, III/31/10, Rozkaz Komendanta Okręgu „Neumana” z 15 III 1941 r., k. 5.

⁹ ZS BN WBBH, III/31/10, Meldunek organizacyjny Obszaru „Cegielnia” za czas od 1 II do 1 IX 1942 r., k. 80.

¹⁰ H. Świdorski, *Okupacja...*, s. 84. Dowódcą miał być płk Mączyński. Być może chodzi o ppłk. dypl. Stefana Mieczysława Mączyńskiego, ur. 16 VII 1891 r., w 1939 r. w CA Artylerii.

¹¹ H. Świdorski, *Okupacja...*

¹² J. Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar Warszawski Armii Krajowej. Studium wojskowe*, Lublin 1992.

¹³ H. Świdorski, *Okupacja...*, s. 37-38; List Henryka Świdorskiego do autora z 26 II 1996 r.

¹⁴ Prezes miejscowego „Sokoła” i dyrektor Spółdzielni Rolniczo-Handlowej, zob. H. Świdorski, *Okupacja...*, s. 84.

¹⁵ Wanda Jadwiga Godlewska z d. Leżańska („Wir”, „Maria Malewska”), ur. 24 IX 1898 r. w Grójcu, od 28 X 1939 r. w SZP organizowała Obwód Grójec i kierowała BIP w obwodzie, od 29 X 1943 r. w dyspozycji kierownika BIP Obszaru Warszawskiego AK, od 2 VIII 1944 r. w dowództwie Obwodu Warszawa Śródmieście Północ (oddział propagandy), ppor. WSK (1 X 1944), odznaczona Srebrny Krzyżem Zasługi z Mieczami i Krzyżem Walecznych (1 X 1944 r.), 4 X 1944 r. wyszła z Warszawy, od 20 X 1944 r. kierowniczką COP (opieka nad rodzinami aresztowanych) w Obwodzie Grójec, 5 IX 1947 r. przybyła do Wielkiej Brytanii - SPP, KW1, t. 2195.

¹⁶ AIPN, 0397/134, t. 2, Zeznania W.F. z 7 XI 1949 r., k. 90.

¹⁷ Antoni Dębski (1911–1970), członek ZMW RP, w okresie okupacji pracował w Kasie Spółdzielczej im. Stefczyka w Grójcu, po wojnie członek ZMW RP „Wici” i PSL, zob. *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego. Makieta*, Warszawa 1989, s. 91. Według wykazu z 3 XII 1943 r. inspektorem powiatowym był N.N. („Śnieżny”), zob. AAN, 202/II-74, k. 15.

¹⁸ Być może Feliks Krześniak („Kostka”), szef referatu zaopatrzenia w komendzie miejscowej BCh, zob. H. Świdorski, *Okupacja...*, s. 83.

¹⁹ AAN, 202/II-74, Raport „Śnieżnego”, k. 34.

²⁰ Komendant Obwodu do września 1940 r., następnie referent organizacyjno-personalny w KO oraz zastępca inspektora WSOP Obwodu V Mokotów Komendy Okręgu Warszawa, zob. H. Świdorski, *Okupacja...*, s. 63, 82, 86–88, 222; SPP, BI nr wpł. 143, Relacja dr. Włodzimierza Otockiego z działalności Obszaru Warszawskiego w latach 1939–1945, Londyn 1948, s. 12.

²¹ J. Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar...*, s. 504.

COFNIJ SIĘ